

Miljökrisen och människan

Förste intendent Kai Curry-Lindahl har sedan lång tid gjort sig känd som en av naturvårdens främsta förespråkare i landet. Han diskuterar i två artiklar i Sv.T. naturvårdens problem; i en senare kommer han bl.a. att närmare analysera behovet av ett särskilt naturvårdsdepartement. Högerpartiet har i betydande utsträckning använt sig av Kai Curry-Lindahls kunnande, vilket bl.a. avspeglas av det faktum, att programskriften "Miljö och hälsa" till stor del ordagrant baseras på skrifter och PM av förf.

Luft- och vattenföroreningarna, biocid-faran och de höga kvicksilverhalterna i växter och djur har under det senaste året varit dominerande debattämnen. Ett uppvaknande på naturfronten håller äntligen på att inträffa. Men alltjämt vägrar vissa myndigheter att erkänna att vi befinner oss i en miljökris. Antingen negligerar men medvetet besvärliga fakta eller också förstår man inte situationens allvar. Varken den ena eller andra förklaringsgrunden kan accepteras.

Naturkapitalets utnyttjande

För att rätt förstå dagens allvarliga situation är det nödvändigt att med perspektiv och djupträngande analys granska inte blott vad vi just nu betraktar som aktuella miljöproblem utan också sådana frågor som av ekologiska skäl framstår som ytterst allvarliga och betydelsefulla, men som den allmänna debatten hittills knappast ens snuddat vid. Härvidlag får vi emellertid inte så gå upp i det viktiga nuet och den ännu betydelsefullare morgondagen att vi glömmer det förgångna, som ger oss många lärdomar om ursprungliga miljöers relationer till natur- och kulturlandskapets utveckling.

Rent principiellt råder ingen tvekan om att naturkapitalet skall utnyttjas. Men det måste begagnas på ett ekologiskt riktigt sätt, dvs. på lång sikt till människans eget bästa. Den ekonomiska vinsten får inte i alla lägen vara utslagsgivande.

Vi har ingen rätt att anklaga föregående generationer för att de förrött stora delar av jorden, ty de visste inte till vilka

konsekvenser deras ingrepp skulle leda. Det vet vi emellertid i dag. Därför är det ansvarslöst, då man mångenstädes alltjämt fortsätter i samma spår. Morgondagens generationer kommer med visshet ej att bedöma våra misstag lika mildt som vi gör med dem som föregått oss.

Människan har den stora fördelen framför andra djurarter att genom sitt intellekt kunna ackumulera och utnyttja erfarenheter och lärdomar även från andra geografiska områden än dem vi själva bebor. Detta sker också, men nästan uteslutande från rent teknisk synpunkt, samtidigt som vi alltmer avlägsnar oss från vårt biologiska ursprung, glömmande att vi trots vår uppfinningsrikedom och makalösa tekniska omvärld är beroende av den biologiska miljön.

Naturvård är sålunda ett begrepp med mycket vid marginal. Bl.a. inrymmer den människan. Att få henne att besinna att hon inte kan springa ifrån sitt biologiska beroende är faktiskt ett av de allra viktigaste naturvårdsproblemen. Det vore ansvarslöst av moderna biologer, om de inte ständigt påminde om detta faktum. Tyvärr sker det i alltför liten skala, inte minst i Sverige.

Likgiltighet

Trots att modern naturvård numera möter bättre förståelse och på mångt håll rentav respekt, är beslutande instanser inom samhället av i dag i stort sett likgiltiga för naturvårdsproblemen. Detta framgår praktiskt taget dagligen av åtgärder, som beslutes och verkställs.

Kortsynthet, oförstånd och negligerande av biologiska fakta är de främsta hindren för att naturvårdens synpunkter beaktas, än mindre omsättes i praktiken. Den pågående misshushållningen med våra sjöar och rinnande vatten är ett gott exempel härpå. Kloaktömningar och industriella föroreningar förstör vattnets produktionsförmåga (bl.a. fiskeavkastning), omöjliggör sjöarnas utnyttjande som reservoarer för samhällenas vattentäkt och som rekreationskällor för fiskande och badande människor, vartill kommer att förorenade vatten kan utvecklas till farliga sjukdomshärdar. Många sjöar och träsk har också misshandlats genom dräneringsåtgärder, vilka i ett förbluffande stort antal fall har haft enbart negativa följder: sjunkande grundvatten, allt intensivare torka, sämre skördar på närliggande fastmarksjordar, utarmning av den beskattningsbara faunan (fiskar och fåglar), förlust av det rekreativa värdet osv. Även grustäkter i åsar har visat sig vara fatala för grundvattennivån.

Detta är endast några få exempel på misshushållning inom blott en sektor av naturen, nämligen sötvattnen.

Det är nödvändigt av samhälleliga skäl att också naturvärdena läggs i vågskålen och objektivt bedöms. Framledes måste naturvärden möta upp som lika berättigad part vid förhandlingar med industriella exploatörer, det må gälla vattenregleringar, sjösänkningar eller andra naturomställande ingrepp. På detta fält måste en helt ny giv utvecklas, varvid grundsynen bör vara att natur-

vården likaväl som exploateringsidan erkännes arbeta för den samhälleliga nytan. Alla synpunkter och faktorer, baserade på grundliga utredningar, måste beaktas innan ett beslut fattas. Den föräldrade vattenlagstiftningen måste hyfsas till. Natursidan har visserligen redan nu många stabila argument att bygga sin opposition på, trots att denna part hittills på grund av ekonomisk undernäring inte haft möjligheter att lägga fram ett ens tillnärmelsevis lika omfattande utredningsmaterial som motparten. Skulle ett dylikt kunna framläggas, kommer sannolikt ytterligare en rad nu dolda faktorer att tala för naturvårdens sak.

Naturvårdarna "fantaster"

Innan den statliga naturvården fann organiserade former så sent som 1963, var det Kungl. Vetenskapsakademiens Naturskyddskommitté och Svenska Naturskyddsföreningen, som var naturvårdens främsta talesmän. Med ytterst små ekonomiska resurser och tack vare storartade personliga uppoffringar av några få personer lyckades dessa två organisationer med ansvar och tyngd föra naturvårdens talan i Sverige under ett halvt århundrade. När naturvårdens historia i Sverige objektivt skall skrivas, måste det konstateras att statsmakter, näringsliv, sociala, ekonomiska och tekniska samhälls- och exploateringsplanerare alltför länge — i själva verket ända fram till för några år sedan — betraktade naturvårdens lilla grupp av talesmän som blåögda fantaster, vilka man inte behövde ta på

allvar. När nu äntligen statsmakterna sadlat om i denna fråga, har opportunistiska följesvenner plötsligt insett att naturvården är "inne". Härigenom fylls administrationen i verk och länsstyrelser delvis av nymornade herrar, av vilka ett förvånande stort antal har ytterst diffusa idéer om vad naturvård egentligen innebär. Sociala synpunkter på naturvården är förvisso viktiga, men de har hittills tillåtits dominera på ett i min mening olyckligt och på lång sikt farligt sätt. Man måste objektivt inse att naturvård är detsamma som tillämpad ekologi. Naturen rättar sig inte efter vad människan eller en politisk majoritet anser vara lämpligt som definition av naturvård.

Sverige har inte råd att lättvindigt handskas med oersättliga naturtillgångar. Det statliga naturvårdsämbetet har nu existerat sedan fyra år tillbaka. Vad har inte hänt på naturvårdsfronten under dessa år? Förgiftningar och föroreningar har fortskridit i en takt som nu hotar folkhälsan. Det är främst de frivilliga naturvårdsorganisationerna som fört kampen mot exempelvis kvicksilverbetat utsäde, mot vattenföroreningarna, mot regleringen av Vindelälven. Naturvårdsverket har nu visserligen bytt chef och nya signaler har kraftigt markerat en aktiv och kraftfull naturvårdspolitik, som ger framtidshopp, men de fyra gångna statliga naturvårdsåren, som vi hade väntat oss så mycket av, har varit förlorade år, vilket kommer att stå samhället dyrt. Man har tydligen ännu inte klart för sig att naturvården utgör en för var

dag allt viktigare sektor av svenskt samhällsarbete.

En ny miljö

I en skiss av morgondagens miljö- och naturvårdspolitik kan vikten av att noggrant och vaksamt följa den tekniska och ekonomiska utvecklingens konsekvenser för vår omvärld inte nog understrykas. För varje år står det allt klarare att effekterna av de s.k. framstegen kan vara både oväntade och ofta besvärliga i avseende på för människans överlevnadsmöjligheter vitala miljöer. Utarmningen av livsmiljöer genom bl.a. jordarnas försämring, förstörelsen av vegetationstäckan på slätter och berg, torrläggningar, giftbekämpningar är bara några exempel på mänskliga åtgärder, vilka alla på ett negativt sätt ingriper djupt i mänskliga populationers långsiktiga försörjning. Också andra slags förändringar av mänskliga livsmiljöer vållar allvarliga problem: vatten- och luftföroreningar, nedbrytning av rationellt uppbyggda och väl balanserade ekosystem, landskapsförfulningen.

Vår dynamiska tid kännetecknas av teknisk revolution och demografisk explosion, som framkallar en kollektiv livsmiljö och en ny livsstil, till vilka människan ännu inte hunnit anpassa sig. De industriella storstäderna utgör livsmiljöer som påverkar oss på många sätt. De snäva utrymmena utlöser intensiv konkurrens, en högt uppdriven livsrytm, nya beteenden, nya värdeskalor, fysiska och psykiska påfrestningar osv. Allt detta

påverkar individens konstitution och mentalitet, men det artificiella levnads sättet har eliminerat vår arts möjlighet att genom naturligt urval balansera vad som för oss själva utgör nackdelar och avigsidor.

Människans utnyttjande av naturtillgångar och livsmiljöer har hittills kännetecknats av åtgärder och självförvållade följder, åt vilka det hittills ägnats mycket litet uppmärksamhet, antagligen beroende på att vi tyvärr utgör en ekologiskt illitterat generation. Naturvårdsmyndigheter på alla nivåer måste försöka få politiker, samhällsplanerare, sociologer, ekonomer och andra yrkeskategorier, som påverkar problemkomplex gällande våra livsmiljöer, att ta hänsyn till ekologiska realiteter, men detta kan givetvis inte ske om naturvårdens funktionärer själva har en grumlig uppfattning härom. Naturvårdsmyndigheterna måste vara väckande och vägledande. Hittills har de ofta handlat sömngångaraktigt och slentrianmässigt som om de vore utan kontakt med verkligheten, hade alltför stor respekt för överordnade organ och dessutom kanske som en följd av det senare har en benägenhet att sätta likhetstecken mellan naturvård och socialvård. Kompetent naturvård kräver av sina utövare dels förståelse för ekologiska sammanhang, som ofta är komplicerade och långsiktiga, dels oräddhet att uttala även obehagliga sanningar.

En sådan målsättning betyder på lång sikt ett skydd för människan mot sig själv. Vi kan aldrig komma ifrån att vi

som allt levande är beroende av naturmiljön, vi utgör en del därav och vårt eget öde hänger på naturens livskraft och långsiktiga produktivitetsförmåga. Man plottrar med små skyddsåtgärder här och där i tron att det är tillfyllest, när det i själva verket krävs koordinerade insatser och en ordentlig planering över hela komplexet av naturmiljöer. Det är effektiv naturvård för människans egen skull som behövs, vilket är något helt annat än det slags naturvård man tror sig bedriva på många håll i världen.

Den svenska naturvården har en förskräckande men samtidigt stimulerande lång lista av vitala problem att brottas med. Så kommer det att förbli en lång tid framöver.

Kemiska förgiftningar — ett blint vapen

Människans kolonisering och gradvisa uppodling av naturlandskapet är en process som pågått under årtusenden, men händelseförloppet har under senaste århundrade accelererat med nästan svindlande fart. Vi accepterar dagens landskap som om det vore natur utan att besinna att det i själva verket utgör en extrem landtyp, ett resultat av vårt eget förvandlingsarbete. Vi uppfattar kulturlandskapets avigsidor i form av insektsinvasioner, växt- och djursjukdomar, ogräs, parasiter och dylikt, som naturliga företeelser (vilket de otvivelaktigt är) och beklagar oss däröver till synes utan att inse att alla dessa negativa företeelser framkallats av oss själva genom vår för-

vandling av landskapet. Ogräs, parasiter, växt- och djursjukdomar är oupplösligt förenade med den miljö vi skapat. De skulle inte kunna ständigt eller periodvis blomstra utan människan och hennes kulturväxter och tamdjur.

För att bemästra de nackdelar människan själv förorsakat har hon gradvis letts till att använda allt hårdare motåtgärder. Under senare decennier har hon spritt kemiska gifter i allt större kvantiteter och med alltmer letala effekter, tyvärr inte blott på parasiterna utan också på en mängd andra organismer, vartill kommer att de stabila gifterna ackumuleras i jorden och påverkar dess bakterier, vilka i sin tur utgör den första länken i en ny näringskedja, som ofta avslutas av människan.

En av de mest beklämmande följderna av vår gränslösa strävan att rationalisera odlingslandskapet är dess utarmning. Allt större områden förvandlas till uniforma sädesfält eller skogskvadrater med allt färre växt- och djurarter, medan samtidigt ett fåtal växter och djur högradigt gynnas och därigenom blir mycket talrikare, ofta på ett för människan fatalt sätt. Hon har ovist förstört landskapets variation och artrikedom, som visserligen i odlingens initialskede hämmade en omedelbar hög avkastning men som i det långa loppet skulle ha erbjudit betydelsefulla biologiska bundsförvanter i kampen mot de parasiter och sjukdomar människan hjälper fram och samtidigt försöker undanröja genom allt giftigare preparat. Vi har i dag knappast några

kunskaper alls om dessa gifters långsiktiga effekter på miljön och oss själva, än mindre deras genetiska verkan på framtida generationer. Ändå har i årtal dessa gifter använts som om ingenting annat angick oss än att vinna en omedelbar hög ekonomisk avkastning av ett skördefält. Om det sker på bekostnad av det vildas liv eller av människans hälsa tycks ha spelat mindre roll.

En betydande samhällsfara ligger i att så många av myndigheterna utnyttjade experter ser så ensidigt på problemen. De betraktar sina avgränsade verksamhetsområden utan perspektiv och utan att i sina konklusioner integrera viktiga fakta från andra discipliner. Specialiseringen är farlig och kan rentav bli katastrofal då det gäller ekologiska sammanhang. Organisationen av forskningsorgan inom den statliga sektorn bidrar mycket till denna begränsning. Deras vetenskapliga undersökningar utförs vanligtvis på kort sikt och isoleras till det problem som för ögonblicket bedömes vara av ekonomisk betydelse. Därtill utövas ofta press från vissa intressegrupper på valet av forskningsobjekt. Man önskar omedelbara resultat och följderna blir att de data och rekommendationer man presterar inte tar hänsyn till ekologiska realiteter. Därigenom blir de, sett ur det allmännas synpunkt, ofta värdelösa eller destruktiva.

Regeln borde vara att kontrollåtgärder i naturen med giftiga kemikalier eller med andra medel aldrig bör företas på ett så kortsynt sätt att de äventyrar allmännyttan, även om det antas vara välgörande för ett enstaka syfte, t.ex. en bondes åker.

Den levande naturen — en samhällstillgång

Utän sentimentalitet bör vi i Sverige betrakta den vilda landfaunan som en räntabel naturtillgång på samma självklara sätt som vi ser på fiskarna i hav och sjöar. En sådan syn hindrar givetvis ej att vi som kulturnation bör finna det vara en plikt att åtminstone någonstades i vårt land bevara de djurarter, som nu hotas av utrotning samt se till att jaktmetoderna är humana. Till det räntabla hos faunan hör f.ö. också dess rekreativa värde, en kreditpost som i en tid med ökande befolkning och fritid får allt större betydelse.

Ett rationellt utnyttjande av faunan som en förnybar naturtillgång i alla delar av vårt land kräver omfattande biologiska kunskaper. Målet bör vara att i harmoni med en sund mark-, skogs- och vattenvård tillvarata kulturlandskapets möjligheter att härbärgera en artrik fauna. Detta kan inte ske utan en intensifierad forskning.